

TRADICIJSKO OVČARSTVO U BAŠKOJ NA OTOKU KRKU

TOMO VINŠĆAK

Etnološki zavod Odsjeka za etnologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
41000 Zagreb, Đ. Salaja 3
R. Hrvatska

UDK 39:908

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 15. 12. 1991.

Ovaj rad nastao je kao rezultat timskog terenskog istraživanja na otoku Krku, ljeti 1991. godine. Istraživanja su provedena u okviru znanstvenog projekta HAZU, pod naslovom: Prethistorijska i antička naselja na sjevernom Jadranu. Projekt objedinjuje akademik A. Mohorovičić, a znanstveno-istraživački rad vodi dr Aleksandra Faber. U projektu, kao i terenskom istraživanju sudjelovali su dr Claudia Chang sa Sweet Briar Collegea u Americi i dr Perry A. Tourtelotte. Težište ovom radu je u analizi tradicijskog načina uzgoja ovaca na području Drage Bašćanske. Premda je na Krku turizam vrlo razvijen te predstavlja glavnu granu privređivanja, paralelno uz njega egzistira jedan manje vidljiv način života a taj je uzgoj ovaca.

U Baškoj na otoku Krku još i danas žive ljudi koji se bave tradicijskim uzgojem ovaca. Taj uzgoj karakteriziraju mnogi, tradicijom utvrđeni postupci, koji svoje korijene imaju u dalekoj prošlosti, i koji pokazuju da tijekom vremena nije dolazilo do drastičnih promjena u načinu života ovčara. Također se može utvrditi da se je s obzirom na geografske i klimatske prilike razvio osebujan tip ovčarstva karakterističan za Krk. Budući da nema mnogo pisane građe o ovčarstvu na Krku, od posebnog značaja za istraživanje bilo je kazivanje Maura Hrabrića rođ. 1919. iz Baške koji je ekipu proveo kroz komunalne pašnjake, koji pripadaju Baškoj i pokazao materijalne ostatke vezane uz uzgoj ovaca, podjelu pašnjaka te opisao godišnji ciklus postupaka s ovcama. Potrebno je naglasiti da bez dobrog kazivača i vodiča na terenu ne bi bilo moguće otkriti objekte i sadržaje vezane uz ovčarstvo budući da se radi o teško prohodnom kamenjaru.

Budući da na Krku ima i obradive zemlje, ratarstvo je također jedna od grana tradicijskog privređivanja, dok je ovčarstvo naročito zastupljeno u okolici Vrbnika, Punta, Poljica i Baške.

Kao i u drugim našim krajevima gdje se ljudi bave ovčarstvom (Vinšćak, 1989), tako i u Baškoj postoji godišnji ciklus korištenja pašnjaka i utvrđeni red izmjene.

Do drugog svjetskog rata ovčarstvo je na Krku još bilo dosta zastupljeno, a nakon njega došlo je do znatnih promjena, usljed migracije stanovništva i preorijentacije na druge vidove privređivanja. U daljnjem tekstu termin nekad odnosit će se na vrijeme do drugog rata, a termin danas na recentno stanje posljednjih nekoliko godina.

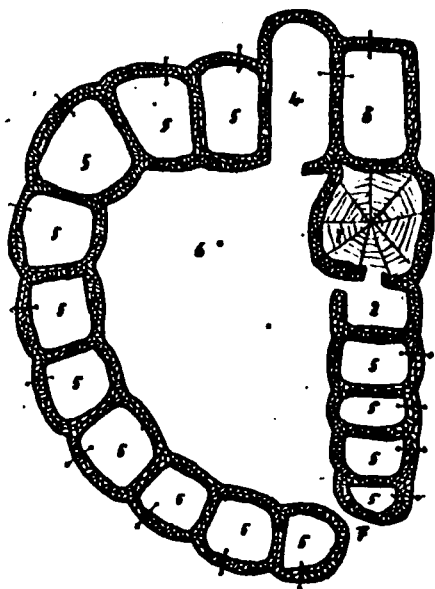
Također treba spomenuti da je na Krku bilo jako zastupljeno pčelarstvo koje je, kao i ovčarstvo imalo strogu podjelu pašnjaka i red izmjena. Naš kazivač M. Hrabrić drži i pčele koje veliki dio godine pasu na otočiću Prviću.

Do drugog svjetskog rata ispaša ovaca na Krku bila je organizirana na zadružnom tipu. (Jadras, 1943:144). Budući da većina stočara drži manji broj ovaca, udruživali su se u zajednička stada. Za čuvanje ovaca postojao je tzv. *red* po kojemu je preuzimao brigu o ovcama svakog dana drugi član družine i tog mu je dana pripadalo mlijeko od cijelog stada.

Zimska paša trajala je od Božića do Jurjeva. Tada su se ovce napasale na obližnjim seoskim pašnjacima *drmunima*. Iza Jurjeva, nakon što se odbiju janjci, skupljale su se ovce u zajednička stada i napasale na udaljenim pašnjacima zvanim *komunada*. Na tim pašnjacima izgrađeni su ovčarski stanovi, koji služe kao privremena skloništa za ljude i stoku te za obavljanje svih poslova koji su vezani uz ovčarstvo. Pod stanom podrazumijevao se jedan samostalni objekat izgrađen tako da ima više pomoćnih odjela. Na *drmunu* izgrađen stan naziva se još i *dvor*. Zajedničko je obilježje svih stanova da su izgrađeni od kamena složenog *u suho* a samo se rijetko povezuju žbukom. Prostorije u kojima se drže ovce redovito su bez krovišta. Nekada su se stanovi dijelili na općinske i individualne. Općinski su obično bili izgrađeni na *komunadama* dok individualni na *drmunima*. Stan se uvijek nastojao izgraditi u takvim mjestima gdje će biti zaštićen od bure. Prema Jadrasu (1943:145) pastirski se stan sastojao od sljedećih dijelova:

Nacrt ovčarskog stana na otoku Krku, (Jadras, 1943:145).

1. *Hramac* ili *kućica*.
2. *Dvor*.
3. *Mrgar* za smještaj ovaca nakon mužnje.
4. *Muzar* ili *mrgar* za mužnju.
5. *Mrgarić*.
6. *Mrgar* ili *sala*.
7. *Laz*.

1. **Hramac**, **kućica** ili **stan** je bila malena prostorija redovito natkrivena slamom ili daskom, a služi kao sklonište za pastire od nevremena. Prostorija je četvrtastog tlocarta bez prozora a nema nikakvog namještaja.

2. **Dvor** je bila malena prostorija ispred samoga *hramca*. Služila je za smještaj najnužnijeg posuda i za obavljanje poslova. Također je bila bez krova.

3. **Mrgarić** ili **margariće** je bila je pomoćna nenatkrivena prostorija. S vanjske strane zida okrenutog prema pašnjaku nalazio se maleni prostor koji je služio za izlaz ovaca. U *mrgariću* su se držale ovce različitih vlasnika u svrhu razlučivanja prilikom striženja, a također za razlučivanje ovaca na koncu sezone ispaše. *Mrgarića* može biti u stanu i više. Tako stan Juran Dvor u Baškoj dragi ima 14 *mrgarića*. No bilo je i stanova bez *mrgarića*.

4. **Muzar** ili **muzarić** nazivao se *mrgar* za mužnju. Ovaj je prostor bio bez krova a služio je za mužu ovaca.

Nakon završetka dnevne paše ovce su ulazile lazom u *mrgar* ili *salu*. U toj prostoriji su se skupljale ovce a odatle su se puštale u *muzar*. Nakon obavljene mužnje ovce su odlazile u zasebni *mrgar* a odatle zasebnim prolazom izlazile na pašu. Postojali su i takovi stanovi koji su uz *hramac* posjedovali i djelomično natkrivenu prostoriju zvanu *mošuna*. Ona je služila za smještaj ovaca za jaka nevremena i zimi. Ovakav stan koji je sadržavao samo *mošunu* i *hramac* gradio se obično na obližnjim seoskim pašnjacima, *drmunima*.

Osim navedenih pastirskih objekata nalazilo se na sjeverno jadranskim otocima i posebno sklonište za ovce zvano *osik*. To je prostorija sa krovom ili bez njega, većih dimenzija, a po potrebi i s više pregrada radi smještaja raznih kategorija ovaca.

Riječi *osik* i *mošuna* spominju se u vezi sa stočarstvom u Vinodolskom zakonu i Krčkom statutu (Jadras 1943: 146). Pod *osikom* podrazumijeva se u Zakonu ograđeno mjesto za blago, a pod *mošunom* ograđeno mjesto na tratini blizu kuće. Riječ *mošuna* sačuvala nam se također u topografskom nazivu za dio Novog Vinodolskog koji leži prema sjeverozapadu, a nekada je bio izvan gradskih zidina, te je po svojoj prilici služio za smještaj stoke. Na temelju toga dalo bi se zaključiti da se pojmom *mošuna* označavalo sklonište za stoku (Jadras, 1943: 146).

Općina Baška predstavljala je nekada kraj s najzastupljenijim ovčarstvom na otoku Krku, a slična je situacija i danas. Tridesetih godina ovog stoljeća je na njenim pašnjacima sa oko 8.820 ha paslo oko 6.900 ovaca (Pajalić, 1938: 110). Taj je broj vjerojatno bio i veći, jer seljaci zbog velike pašarine nikada nisu prijavljivali točan broj ovaca. Krčka je ovca jedna od najmanjih u našim krajevima, a dostiže težinu od cca 30 do 40 kg. Mlječnost joj je 30 do 50 l godišnje (Pajalić 1938: 111). Do polovice ovog stoljeća bio je u Juran Dvoru raširen naročit oblik ovčarenja. Cijelo je selo sastavilo ovce u jedno stado i dalo ga posebnim čobanima na pašu. Čobani su ovce odveli na okolne pašnjake gdje su ih držali tijekom cijele godine. Kao naknada za čuvanje pastiri su uzimali dvije trećine ili tri četvrtine od prihoda koji su dale ovce (janjci, sir, vuna).

Drugi oblik ovčarenja zvao se *stan* (Pajalić 1938: 111). U proljeće kada se prodaju svi janjci, sastane se selo, skupi ovce i istjera ih na pašu. Ovce se čuvaju po određenim dionicama. Ako jedna dionica iznosi 20 ovaca, onda svaka ta dionica znači vlasniku

mlijeko od jednog dana mužnje. Onaj koji daje u *stan* 40 ovaca ima dvije dionice, ili mužnju dva dana za redom, a ona sa 10 ovaca pola dionice ili pola dana mužnje. Preko dana ovce same pasu na pašnjacima. Od mlijeka koje se pomuže uvečer prave sir na stanu, a jutarnje mlijeko zajedno sa sirom od prošle večeri, nosili su na magarcu kući. Redosljed mužnje određivao je seoski starješina. Udruživanje u *stan* trajalo je samo u vrijeme paše (3 mjeseca) a vuna je bila vlasništvo onog čija je ovca. Na kraju sezone paše sastanu se svi ovčari iz *stana* i pođu na pašnjak. Ovce satjeraju u *salu* te svako razluči svoje ovce i prebaci preko zida u svoj prostor. Za obilježivanje ovaca služili su se naročitim znakovima, urezima na uhu pojedinoga grla. Kada se sve ovce *otrkaju*, vodi svatko svoje ovce u selo u staju ili u *drmunu*, ili ih pak ostave preko cijele zime na pašnjaku da same pasu (Pajalić 1938:113). Kao bogata ispaša za ovce služio je nekada, a i danas ima tu ulogu otočić Prvić, pred baščanskim zaljevom. Nakon drugog svjetskog rata došlo je, iz nama već dobro poznatih razloga, do nestanka tradicijskih oblika života i prilagođavanja novim uvjetima. Unatoč svih promjena neki su tradicijski oblici preživjeli, i možda u malo promijenjenom obliku nastavili egzistirati i formirali nov način života, izrastao na tradicijskom obrascu.

Naš kazivač i vodič kroz pašnjake u Baškoj, Mauro Hrabrić, posjeduje stado od oko 100 ovaca, koje tijekom godine napasa na tri različita pašnjaka. U Baškoj je do nedavna bilo 30 obitelji, od kojih je svaka držala stado od oko 80 ovaca.

Ako se krene od obale mora u Baškoj, prema sjeveru, nakon stotinjak metara, na stazi koja vodi prema pašnjacima i obradivim površinama, dolazi se do prvog kamenog počivala. Nakon 15 min hoda dolazi se do drugog, znatno većeg, koje domaće stanovništvo zove *počivalo ozgo Puljanica kad se ide prema Jarlovu*. Počivala susrećemo i u podvelebitskom dijelu sjevernog Jadrana, a poznato je da i cijeli himalajski prostor pozna slična odmorišta. Vjerojatno su slični uvjeti život, na raznim stranama svijeta, rezultirali toj pojavi. Počivala na Krku su napravljena od grubog neobrađenoga kamena složenog u suhozid, dimenzija 2x4 m, a visine 70 do 80 cm. Počivala služe za odlaganje teškog tereta, koji se nosi na leđima, iz udaljenih polja do matičnih staništa. Na Krku je to uglavnom grožđe koje se nosilo u koševima ili mješinama do kuće. Ti su vinogradi udaljeni više od sat vremena hoda. Danas su oni potpuno zapušteni te su i počivala izgubila svoju svrhu. Sve površine oko Baške potpuno su isparcelirane zidovima od suhozida, gromača, visine oko 1,5 m. Gromača složena od jednog reda kamenja naziva se *unjulica*, a od dva reda *duplica*. Široki prolaz u polju omeđen suhozidom, kroz koji se proganjaju ovce, naziva se *progon*.

Od 15. travnja do 15. kolovoza Mauro drži svoje stado ovaca na pašnjacima koji se zovu Krasa i Rebica. One tu pasu u malim skupinama, zajedno s janjcima, same bez pastira. Oko 15. listopada odstrane se ovnovi od ovaca da se ne bi *miješali*. Ovce se jajne oko 15. ožujka, ranije nije poželjno da se mladi jajnci ne bi smrznili. U Baškoj više nitko ne muže ovce, već se mlijeko daje janjcima da bi bili što deblji, te polučili bolju cijenu kod prodaje ugostiteljima. *Nuklić* ili *mrhaj* zove se jednogodišnje janje. Da bi mogao prepoznati svoje stado, vlasnik obilježi svako grlo, bilo da napravi karakterističan zarez na uhu, što se zove *znamenje*, ili stavi *sinjal* bojom na leđa životinje.

Danas na Krku postoje dvije osnovne pasmine ovaca. *Vela vrst* su ovce koje se janje dvaput godišnje, a *mala vrst* su one koje se janje samo jednom godišnje. Budući da se *mala vrst* janji jednom godišnje, preostane joj još mlijeka koje onda služi ljudima za prehranu. Jalova ovca naziva se *jelovina*. Mauro Hrabrić ima, za krčke prilike, veliko stado te mora iznajmljivati pašnjake od drugih vlasnika kojima za to mora platiti. Za jedno jutro pašnjaka treba godišnje dati vlasniku 15 kg janjetine. Vuna se nekada obrađivala i služila za izradu odjevnih predmeta, a danas nema nikakve vrijednosti, tako da se prodaje u bescijenje. Kao što i ostali pastiri tako i Mauro vrlo pažljivo postupa sa svojim stadom. On svako grlo poznaje po imenu, a kada ih obilazi na pašnjaku sa sobom obično nosi posebnu vrst trave, koju daje ovcama, a one je posebno vole. Ovce ne pasu na okupu već po nekoliko njih slobodno pase i luta po pašnjaku. U potrazi za travom često znaju upasti u rupe i tu uginuti što je velika šteta za vlasnika. Za strvinu se ubrzo pobrinu lješinari i tako obavljaju posao čistača pašnjaka.

Za napajanje ovaca služe umjetno napravljene lokve. Jedna od njih je i *lokva na južnom*, dimenzija 4x10 m dubine oko 1 metar. U njoj ima dovoljno vode za napajanje velikog broja ovaca. Za jakih zima na likvi je potrebno razbiti led da bi ovce mogle doći do vode. *Lokva* i *lokvica* nazivaju se pojilišta za stoku, dok naziv *bunar* označuje pitku vodu za ljude, a *štirnica* spremnik za pitku vodu uz kuću.

Prolazeći teško zametljivom stazom mogu se vidjeti gomilice složene od kamenja koje se zovu *čunj*. Svrha im je da označe stazu, da bi se djeca znala vratiti u selo, nakon *gledanja ovaca*.

Na cijelom tom dijelu otoka nalazi se mnoštvo porušениh pastirskih gospodarskih objekata. Samo ih je nekoliko još u funkciji.

Uzani prolaz u suhozidu koji služi ljudima za ulaz u *hramac* naziva se *škulja*, dok se prolaz za stoku i ljude u gromači naziva *zatoka* ili *zatičnica*.

Etnološki je karakteristično da se na Krku poslovanje oko uzgoja ovaca bave isključivo muškarci, dok preko na kopnu u velebitskom podgorju, tu dužnost obavljaju žene (Vinšćak, 1989:94).

Glavni gospodarski razlog zašto se ovce još uvijek uzgajaju na Krku, jest novac koji se dobije od prodaje janjaca ugositeljima. Tim se novcem, kao i onim dobivenim od prodaje meda, podmiruju životne potrebe obitelji Maura Hrabrića.

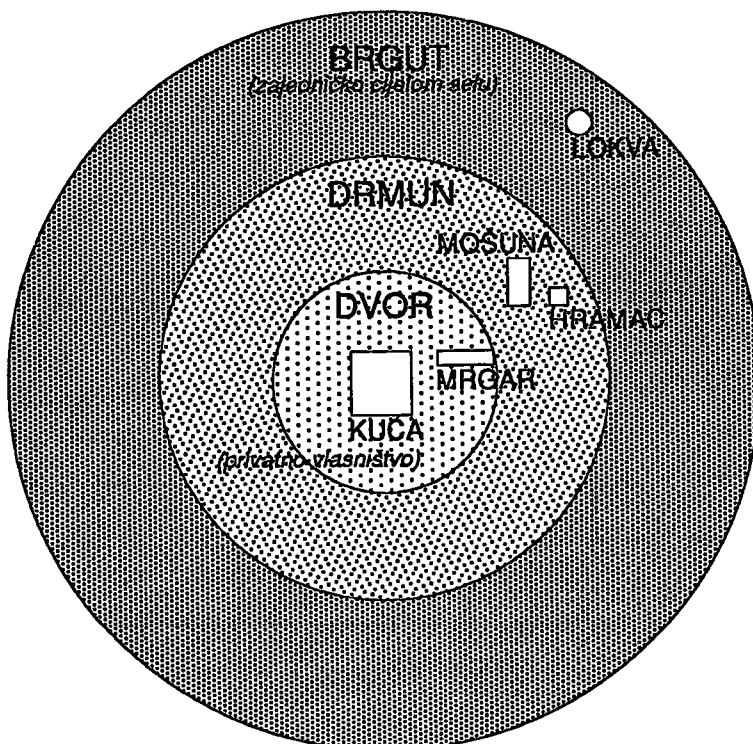
Iz razgovora s M. Hrabrićem i pažljive analize rasporeda pašnjaka i pastirskih objekata u okolici Baške, može se rekonstruirati originalno poimanje svijeta i životnog prostora koji okružuje pastire iz Baške. Premda se ovdje radi o površinski relativno malom prostoru on je tako organiziran da predstavlja zatvorenu cjelinu i naročito mikro kozmos za stanovništvo toga kraja, u kojemu vlada određeni red unutar prostora u skladu s mjenama godišnjih doba. Taj si prostor možemo predočiti kao tri koncentrična kruga. U sredini se nalazi kuća, a prostor oko kuće naziva se *dvor*. Unutar *dvora* je *mrgar* koji služi za mužnju ovaca. U dvoru se drže ovce za vrijeme dok se janje.

Drugi širi krug predstavlja *drmun*. U prostoru *drmunu* nalazi se *mošuna* za ovce i *hramac* koji služi kao zaklon ljudima. U *drmunu* ovce borave tijekom jeseni i zime. *Dvor* i *drmun* su privatno vlasništvo pojedinog ovčara. Šire od *drmunu* je treći pojas zvan *brgui*. On je zajedničko vlasništvo cijelog sela i ima stroge granice prema drugom

naselju. U brgutu pasu ovce od cijelog sela, s time da ni u kojem slučaju ne smiju prijeći na pašnjake susjednog sela. Tu se nalazi i zajednička lokva za napajanje stada. Tako stroga organizacija prostora trebala je smanjiti sukobe unutar jednog naselja kao i sukobe dvaju susjednih naselja, budući da je pašnjaka i trave bilo malo, a pretendenta na nju mnogo. Također je trebalo osigurati izmjenu pašnjaka tijekom godišnjeg vegetacijskog ciklusa unutar područja jedne komune. Tako je formiran jedan mikro kosmos u kojemu je dojučina komuna osiguravala svoje životne potrebe. Također je kod stanovništva jedne komune stvoren zajednički identitet i svijest o tom zajedništvu koja se očituje u pojmu *mi*, dok su stanovnici susjedne komune *oni*. Svaki stanovnik komune dobro je poznao područje svoje komune dok je o susjedima znao vrlo malo, jer je rijetko odlazio na tuđe područje.

Usljed rata u kojem se tijekom posljednje godine našla Hrvatska, i uslijed nedolaska turista na naše more, za očekivati je da će se ljudi na Krku, kao u drugim stočarskim krajevima, ponovno vraćati ovčarstvu, da bi osigurali sredstva za život.

SHEMATSKI PRIKAZ ORGANIZACIJE ŽIVOTNOG PROSTORA U BAŠKOJ

LITERATURA:

Jadras, Franjo, Ovčarski stanovi na otocima, *Gospodarski glasnik* br. 9, str.144-146. Zagreb,1943.

Pajalić, Josip, Način ovčarenja na otoku Krku, *Gospodarski kalendar* za 1938., str.109-113,Zagreb 1937.

Vinšćak, Tomo, Kuda idu "Horvatski nomadi", *Studia ethnologica* vol 1 str.79-97, Zagreb,1989.

TRADITIONAL WAYS OF SHEEP BREEDING
IN THE VILLAGE DRAGA BAŠĆANSKA, ISLAND KRK

Sažetak

In this writing the author brings out the results of his own field-research work as well as the descriptions of the traditional ways of sheep-breeding found in the available literature concerning the village Draga Bašćanska.

Besides tourism, which is one of the most important branches of economy in these parts, there also exists a less conspicuous, very archaic type of sheep-raising, typical for the island of Krk.

With the help of the informar, Mr. Mario Hrabarić, who owns the flock of 100 sheep, it was easy to reconstruct and describe the annual cyclus of dealing with sheep, which has not been changed for centuries. This type of sheep-breeding was developed due to some climatic and geographical circumstances, characteristic for the island of Krk

Therefore, the strict organization and distribution of the life-space represents, for the inhabitants of Draga Bašćanska a certain microcosmos, controlled by strict rules, where everyone has his own place and role.

Prevela J.P.Vlahinić